

впливом норм та заходів щодо протидії йому пристосовувалось до конкретних умов, що і дозволяло контрабанді існувати та розвиватися такими темпами протягом тривалого часу.

В умовах воєнного стану доцільно виділити такі основні й перспективні форми міжнародного співробітництва держав в оперативно-розшуковій діяльності, як: обмін оперативно-розшуковою та іншою інформацією; запобігання, припинення й розслідування злочинів, щодо яких підписані спеціальні угоди між державами; розшук і затримання злочинців на підставі договірних відносин або разових звернень однієї держави до іншої; видача злочинців іншій державі або міжнародному органу для кримінального переслідування; передача осіб, засуджених до позбавлення волі для відбування покарання в державі, громадянами якої вони є, або державі, в якій ці особи постійно проживають; передача органам іншої держави під нагляд умовно засуджених або умовно звільнених осіб; захист прав і свобод громадян однієї держави при здійсненні правосуддя в іншій країні; спільне вивчення причин, умов та інших проблем злочинності, а також обмін досвідом роботи правоохоронних органів та ін.

Список використаних джерел

1. Кримінальна відповідальність за контрабанду: національний та міжнародний досвід: монографія / [А. А. Музика, А. В. Савченко, О. В. Процюк та ін.]. – К.: ПАЛІВОДА А. В., 2011. – 276 с.
2. Хараберюш О. І. Контрабанда - тяжкий транснаціональний злочин. Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності: Збірник наукових праць Донецького юридичного інституту МВС України. – 2013. № 3. – С. 54–62.

Грібов Михайло Леонідович,

провідний науковий співробітник Наукової лабораторії з проблем протидії злочинності Національної академії внутрішніх справ
доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України

ВИКОРИСТАННЯ СТОРОНОЮ ОБВИНУВАЧЕННЯ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ, ОТРИМАНОЇ З ПОРУШЕННЯМ ПРАВ ЛЮДИНИ: ТАКТИКА ДІЙ ЗАХИСНИКА

Проведені нами дослідження засвідчують, що оперативно-розшукова інформація (ОРИ) використовуються правоохоронними органами для виконання завдань кримінального провадження у офіційний та неофіційний або ж у змішаний спосіб. Офіційний спосіб має наступні прояви:

- 1) використання матеріалів ОРД як підстави для початку досудового розслідування, згідно з положеннями п. 1 ст. 10 Закону

України «Про оперативно-розшукову діяльність» та ст. 214 КПК України. Так, п. 1 ст. 10 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» передбачає, що матеріали ОРД використовуються як приводи та підстави для початку досудового розслідування. Це корелюється з положеннями ч. 1 ст. 214 КПК України, де зазначено, що слідчий, прокурор невідкладно, але не пізніше 24 годин після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення ним з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, зобов'язаний внести відповідні відомості до ЄРДР. Таким «повідомленням» або «будь-яким джерелом» і можуть бути матеріали ОРД.

2) п. 2 ст. 10 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» передбачає, що матеріали ОРД використовуються для отримання фактичних даних, які можуть бути доказами у кримінальному провадженні. Це повним обсягом узгоджується з положенням остатньому абзацу ч. 2 ст. 99 КПК України, де зазначено, що матеріали, в яких зафіксовано фактичні дані про протиправні діяння окремих осіб та груп осіб, зібрані оперативними підрозділами з дотриманням вимог Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», за умови відповідності вимогам цієї статті, є документами та можуть використовуватися в кримінальному провадженні як докази.

Офіційний спосіб передбачає використання у кримінальному процесі саме матеріалів ОРД. Як слушно вказав М. А. Погорецький, поняття «використання оперативно-розшукової інформації» та «використання матеріалів ОРД» мають неоднакове змістовне навантаження. У першому випадку мова йде про відомості (дані, фактичні дані), які використовуються автономно від матеріалів ОРД, тобто без їх документального закріплення відповідно до форм, визначених Законом про ОРД та відомчими нормативними актами. У другому – про використання як самої ОРІ, так і тих матеріалів (документів, предметів), у яких вона зафіксована [1, с. 287].

Неофіційний спосіб використання ОРІ застосовують в тактичних цілях. Зокрема, при одержанні оперативними працівниками інформації про придбання особою партії наркотиків з метою збуту, або ж відомостей про плани особи переправити через митний кордон поза пунктами пропуску зброю, вибухові речовини, або ж виготовлення особою партії підроблених грошей, або ж планів щодо продажу людини тощо. При цьому, як правило, оперативну інформацію реалізують шляхом раптового затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення в порядку ст. 208 КПК України (саме у той момент коли достовірно знають, що вона має при собі предмет злочину), її особистого обшуку та огляду місця події. Усе це цілком законна діяльність.

Але з точки зору забезпечення прав обвинуваченого, головна відмінність офіційного та неофіційного способу використання ОРІ у кримінальному провадженні полягає у тому, що в першому випадку у сторони захисту є: 1) розуміння, що проводилася ОРД; 2) підстави та можливість перевірити законність її проведення. У другому випадку стороною захисту позбавлена цього.

Саме з цих причин оперативні підрозділи, слідчі та прокурори сьогодні віддають перевагу неофіційному (поза процесуальному) використанню ОРІ у кримінальному провадженні. Застосування цього способу дає можливість приховати усі істотні порушення прав людини, які сьогодні є притаманними діяльності оперативних підрозділів. Серед них: фактичне проведення ОРД без заведення ОРС; проведення конкретного оперативно-розшукового заходу поза межами ОРС; заведення ОРС без підстав для проведення ОРД; проведення оперативно-розшукових заходів в межах ОРС щодо особи, яка не є об'єктом ОРС; проведення оперативно-розшукових заходів, непередбачених Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність»; проведення оперативно-розшукових заходів, що вимагають дозволу слідчого судді без такого дозволу або з порушенням його суттєвих умов; організація оперативним підрозділом провокації злочину тощо.

У разі неофіційного використання ОРІ захисник фактично позбавлений можливості перешкодити притягненню до кримінальної відповідальності особи, спровокованої правоохоронцями на вчинення злочину або значно обмеженої у правах в інший прихований спосіб в процесі проведення ОРД.

Проте існують певні явні та неявні ознаки (маркери, індикатори), за якими як захисник, так і прокурор може дійти висновку про неофіційне використання ОРІ для викриття підозрюваного, обвинуваченого. До явних ознак належать певні документи (довідки, рапорти, повідомлення, листи), що оформлюються працівниками оперативних підрозділів та потрапляють до матеріалів кримінального провадження. У таких документах вживаються словосполучення на зразок: «в ході реалізації оперативної інформації», «за одержаною оперативним шляхом інформацією», «відповідно до інформації з оперативних джерел» тощо. Ці документи не мають жодного доказового значення але вказують на те, що до затримання особи проводилась ОРД.

До прихованих ознак належать присутність оперативних працівників на місці затримання, підказки з їх боку слідчому під час невідкладних слідчих дій (огляду місця події та обшуку особи). У окремих випадках вдається встановити та довести, що до затримання (відповідно і до початку кримінального провадження) оперативні працівники проводили візуальне спостереження за особою, яку у

подальшому і затримали. Крім того під час конфіденційного спілкування з підзахисним адвокат може дізнатися чимало подробиць які прямо та непрямо вказують на проведення ОРД.

У переважній більшості кримінальних проваджень щодо незаконного обігу наркотичних засобів у повідомленнях про підозру та у обвинувальних актах вживається формулювання на зразок: «у невстановлені слідством час та дату, за невстановлених обставин «О» придбав у невстановлених осіб та зберігав при собі особливо небезпечний наркотичний засіб...». У той же час, аналіз матеріалів цих проваджень дає підстави стверджувати, що у слідчого були усі можливості встановити джерела й обставини придбання наркотиків. Адже затримані на гарячому оптові та дрібні розповсюджувачі наркотиків, як правило, отримують посилки з товаром у відділеннях приватних поштових установ разом з поштовою накладною. Навіть якщо відправник скористався вигаданими даними, то існує багато способів для встановлення його особи (що є предметом окремого дослідження). Якщо слідчий цього не робить, то виникає розумний сумнів у тому чи не пов'язаний відправник наркотиків з правоохоронцями, чи не було спровоковано вчинення злочину їх діями.

Аналіз подібних кримінальних проваджень свідчить, що фактично оперативні працівники проводять контроль за вчиненням злочину у формі контрольованої поставки. Адже їм заздалегідь відомо про пересилання «Новою поштою» наркотиків, про час та місце їх отримання (передачі). Вони спеціально організують контроль за цим процесом, свідомо допускають (не припиняють) отримання особою наркотиків, стежать за її переміщенням і лише з часом затримують її.

Таким чином у разі неофіційного використання матеріалів для виконання завдань кримінального провадження завжди існує імовірність, що усі докази у такому провадженні були одержані завдяки інформації, отриманій з істотним порушенням прав людини.

Але фактично обов'язок доведення того, що ОРД мала місце, що вона проводилась з істотним порушенням прав людини і що саме завдяки цій діяльності одержано інші докази (які стали підставою для висування підозри та обвинувачення) фактично покладені на сторону захисту.

Вважаємо, що у разі виявлення явних та прихованих ознак проведення ОРД щодо підозрюваного, обвинуваченого сторона захисту вже на стадії досудового розслідування має створити умови для одержання доказів цього. Основним інструментом створення таких умов є подання адвокатського запиту до оперативних підрозділів, які були чи могли б бути залучені до проведення ОРД. Застосування даного інструменту з точки зору процесуальної форми пов'язано з низкою проблем [2], а у наданні відповіді на запит щодо проведення

ОРД відносно конкретної особи однозначно буде відмовлено. Тим не менш адвокатський запит є невід'ємним елементом роботи захисника з доказування того, що ОРД мала місце, що вона проводилась з істотним порушенням прав людини. Адже відмова оперативного підрозділу у наданні адвокату необхідних відомостей є підставою для звернення до слідчого судді, суду з клопотанням про тимчасовий доступ до речей і документів. А якщо відповідь на запит буде мотивована вимогами Закону України «Про державну таємницю» та Зводу відомостей, що становлять державну таємницю, то це стане додатковим аргументом на користь того, що ОРД проводилася (не можуть становити державної таємниці відомості, яких не існує).

Наступним кроком є подання адвокатом клопотання тимчасовий доступ до слідчого судді, суду речей і документів. У разі надання такого дозволу та доступу адвоката до необхідної інформації, вбачається два варіанти використання одержаних захисником відомостей у кримінальному провадженні. Перший – розсекречення відповідних відомостей у порядку встановленому законом та підзаконними нормативно-правовими актами. Другий – подальше здійснення кримінального провадження у порядку передбаченому гл. 40 КПК України.

Одержана інформація підлягає детальному аналізу на предмет законності проведення кожного оперативно-розшукового заходу та законності заведення ОРС в цілому.

Не виключений варіант коли слідчий суддя, суд відмовить захиснику у задоволенні клопотання про тимчасовий доступ до документів ОРД відносно підозрюваного обвинуваченого. У такому разі захисник отримує підстави для оскарження відповідних судових рішень на подальших стадіях кримінального провадження.

Зауважимо, що стратегія захисту, заснованою на доказуванні адвокатом недопустимості доказів, здобутих завдяки інформації отриманій з істотним порушенням прав і свобод людини не завжди є ефективною. Її доцільно застосовувати лише з урахуванням конкретних обставин перебігу кримінального провадження (зокрема, застосування до підзахисного запобіжних заходів у вигляді тримання під вартою або домашнього арешту; кількості та тяжкості та інкримінованих йому злочинів; перспектив призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом, а також можливості застосування звільнення від покарання та його відбування тощо). Так, тримання під вартою раніше не судимої особи, якій загрожує покарання нижня межа якого встановлена на рівні не більше п'яти років, у багатьох випадках робить пропоновану у даній статті стратегію непродуктивною. Адже за її застосування досудове розслідування і судове провадження у судах усіх інстанцій може зайняти декілька років і весь цей час обвинувачений буде знаходитися

в умовах неволі. В таких випадках укладання угоди про примирення або про визнання вини (з погодженням звільнення від відбування покарання) дає можливість у найкоротший термін звільнити клієнта.

Список використаних джерел

1. *Погорецький М. А.* Функціональне призначення оперативно-розшукової діяльності у кримінальному процесі : монографія. Харків : Арсіс, 2007. 576 с.

2. *Старенький О. С.* Витребування документів як засіб отримання доказів захисником у кримінальному провадженні: проблеми визначення процесуальної форми. *Вісник кримінального судочинства.* 2017. № 3. С. 58–69

Дараган Валерій Валерійович,

завідувач кафедри оперативно-розшукової діяльності Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор

ДО ПИТАННЯ КОМПЕТЕНЦІ ПІДРОЗДІЛІВ КРИМІНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ ЩОДО ПРОТИДІЇ ВОЄННИМ ЗЛОЧИНАМ

Виклики сьогодення, пов'язані з військовою агресією російської федерації вказують на необхідність зміни стандартних підходів до функцій та обов'язків окремих правоохоронних органів України. Реалії війни показали, що правоохоронна система України не була готова до такої кількості воєнних злочинів, які принесла на територію України російська федерація.

Вказані обставини змусили правоохоронну систему налаштуватися на нові реалії і ключове місце, не зважаючи на підслідність воєнних злочинів, в розслідуванні воєнних злочинів посіли саме органи та підрозділи Національної поліції. Чи не малу роль щодо виявлення та фіксації фактів вчинення воєнних злочинів у вказаній системі відіграють підрозділи кримінальної поліції Національної поліції України.

Для якісного та чіткого виконання покладених на органи та підрозділи Національної поліції України нових функцій потребує зміни й існуюча система нормативного забезпечення їх діяльності.

На сьогодні до підрозділів кримінальної поліції відносяться наступні підрозділи: підрозділи Департаменту карного розшуку; підрозділи Департаменту міграційної поліції; підрозділи Департаменту оперативної служби; підрозділи Департаменту оперативно-технічних заходів; підрозділи Департаменту забезпечення діяльності, пов'язаної з небезпечними матеріалами; підрозділи Департаменту кримінального